

Nadja
Dobnik
predavateljica na
Ekonomski
fakulteti
v Ljubljani

ZOFIJIN SVET

Roman o zgodovini filozofije in hkrati izreden primer učbenika filozofije za samostojno učenje

Knjigo Zofijin svet norveškega profesorja filozofije Josteina Gaarderja, ki je izšla leta 1991 in je v zelo kratkem času postala tako evropska kot tudi svetovna uspešnica, literarna teorija obravnava predvsem kot zanimiv postmodernistični roman. Izreden uspeh tega dela so v prvi vrsti ocenjevali literarni kritiki in ga pripisali predvsem dejstvu, da gre za prikaz zgodovine filozofije v priljudni obliki romana. K temu je seveda naj-

*Učbenik filozofije
prvič tudi v
priljudni obliki
romana.*

več pripomogel prav avtor sam, saj je dal knjigi podnaslov Roman o zgodovini filozofije. Dejstvo pa je, da odlik te knjige ne moremo razložiti le z literarnoteoretskimi kriteriji, saj gre za domišljeno kombinacijo literarne pripo-

vede in učbenika, ki se zlijeta v izjemen učbenik filozofije za samostojno učenje. Zato je tudi razumljivo, zakaj so ta »roman« marsikje po Evropi sprejeli kot uradni učbenik za filozofijo za srednje šole.

ZA KAJ PRAVZAPRAV GRE?

Zofijin svet je zgodba o deklici Zofiji, ki dober mesec pred svojim petnajstim rojstnim dnevom najde v poštnem nabiralniku skrivnostno kuverto z vprašanjem: »Kdo si?« To, na videz banalno vprašanje se ji začne vrteti po glavi, porodi ji celo vrsto novih vprašanj in razmišljanj. Še istega dne prejme naslednjo kuverto z vprašanjem: »Od kod je

svet?« To samo še potrdi njeno začudenost in vznemirjenje. Naslednjega dne jo v nabiralniku že čaka kuverta s tremi potipkanimi listi papirja z naslovom »Kaj je filozofija?«. To je uvod v nenavadni dopisni tečaj filozofije, ki ga Zofija sprva dobiva v poštni nabiralnik, kasneje pa se s filozofom Albertom Knoxom, avtorjem tečaja, tudi srečata in tečaj iz dopisne oblike preide v srečanja in pogovore, v katerih Alberto Zofiji pripoveduje o zgodovini filozofije. Seveda ne gre brez nenavadnih in skrivnostnih zapletov in nadvse zanimivega razpleta. Na eni strani imamo torej zanimivo mladinsko zgodbo, ki je grajena po vseh klasičnih načelih pustolovskega romana (Todorov, Introduction à la littérature fantastique) s stopnjevanjem napetosti, številnimi obrati in zanimivim razpletom na zadnjih straneh, v to zgodbo pa so kot rdeča nit vpeta poglavja iz filozofije.

ROMAN ALI UČBENIK?

Zofijin svet omogoča več različnih pogledov in interpretacij. Z literarnoteoretskega zornega kota gre seveda za roman, in ker je literarna teorija v zadnjih desetletjih soočena z najrazličnejšimi inovacijami in eksperimenti sodobnih avtorjev, tudi nekoliko neobičajna zgradba Zofijinega sveta in prepletanje literarne pripovedi s filozofskimi poglavji zanj ni ovira, da tega dela ne bi uvrstila med romane.

Dejansko pa moramo pri analizi izhajati iz

vprašanja, komu je to delo namenjeno in kaj je njegov namen. Iz vsebine in iz načina pripovedovanja je razvidno, da je delo v prvi vrsti namenjeno mladim Zofijine starosti, starim torej okrog petnajst let in več. Kljub temu, da gre za napeto mladinsko zgodbo, pa je dejstvo, da osnovni namen knjige ni zabavati, ampak poučevati.

Avtorjev osnovni namen ni bil pripovedovati zgodbo o Zofijinih dogodivščinah, ampak narediti oris zgodovine filozofije, in to na način, ki bo za mlade bralce privlačen in zanimiv. Kljub temu, da so Zofijine dogodivščine skoraj samostojna zgodba, ki sicer resda daje delu kot celoti literarni pečat, je dejstvo, da je osnovni namen zbuditi zanimanje za filozofijo, razviti odnos do nje in jo predstaviti mladim bralcem.

Literarnoteoretski pristop nam pomaga razložiti nekatere vidike tega dela, pogledimo pa, kateri so še didaktični vidiki, zaradi katerih je Zofijin svet obenem in predvsem izreden primer učbenika za samostojno učenje.

ZUNANJE OBLIKOVNE POSEBNOSTI

Da pravzaprav ne gre za roman, ampak za učbenik, ugotovimo že takoj, ko knjigo prelistamo. Na samem začetku knjige je namreč vsebina oziroma pregled poglavij. Vsako poglavje ima naslov in kratek podnaslov, navedena pa je tudi stran, na kateri se poglavje začne. Naslove poglavij predstavljajo pretežno imena filozofov, velikih mislecev in pa zgodovinskih obdobj, ki so navedena kronološko, in po tem lahko že takoj sklepamo, da je rdeča nit knjige zgodovinski pregled filozofije.

Vsako poglavje v knjigi ima torej svoj naslov, takoj pa tudi opazimo, da so obsežni deli besedila natisnjeni poudarjeno, po če-

mer lahko sklepamo, da gre za dve različni ravni pripovedi. Na koncu knjige najdemo stvarno kazalo z navedbo vseh imen in ključnih pojmov, ki se pojavijo v knjigi.

Vse to so oblikovni elementi, ki nam omogočajo dober pregled čez knjigo, vračanje k posameznim temam in poglavjem, iskanje izrazov, pojmov in oseb, ki jih knjiga obravnava. In vse to so tudi osnovni oblikovni elementi, ki jih mora imeti učbenik za samostojno učenje.

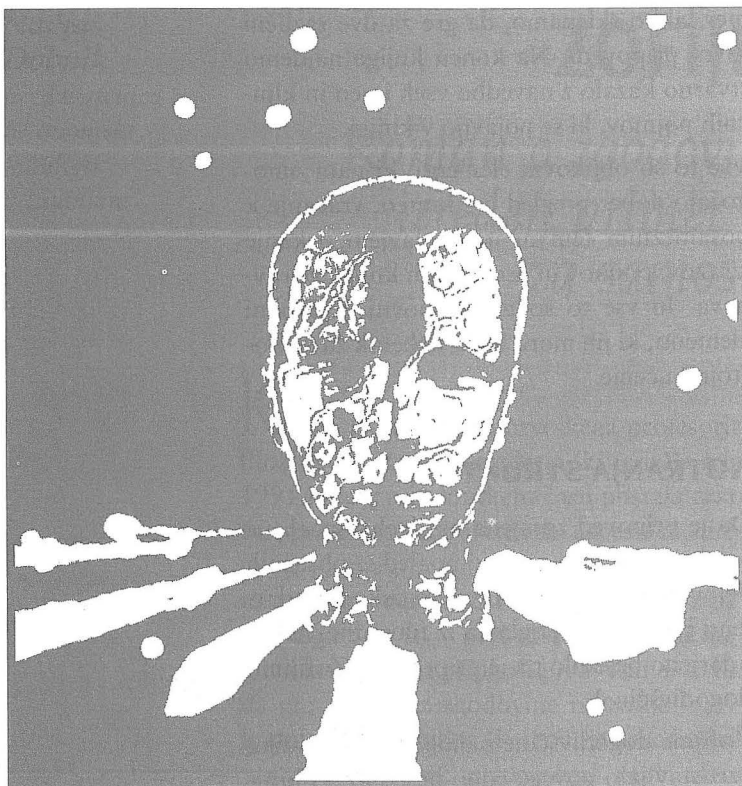
NOTRANJA STRUKTURA

Da je pripoved zgrajena na dveh ravneh, je torej razvidno že na prvi pogled iz obsežnih delov besedila v poudarjenem tisku. Poudarjeno besedilo so poglavja iz filozofije, nepoudarjeno besedilo pa je pripoved o Zofijinih dogodivščinah.

Zofijine dogodivščine z didaktičnega vidika predstavljajo povezovalno besedilo, ki bralca vodi od enega filozofskega poglavja do drugega. Za razliko od običajnih učbenikov za samostojno učenje, kjer je povezovalno besedilo v večji meri in predvsem vsebinsko podrejeno učni snovi, si je Jostein Gaarder povezovalno besedilo zamislil v obliki napete mladinske zgodbe, ki ima vse odlike povezovalnega besedila: vzbudi pozornost bralca, ga pripravi na novo poglavje ali novo snov, vzdržuje njegovo motivacijo, razlaga in osmišlja vsebinske dele, utrjuje obravnavano snov s pomočjo razmišljanj in primerov, in podobno. Prav ta prijem dokazuje avtorjevo izjemno sposobnost za vživljanje v mlade in izreden posluš za njihov način dožemanja, vrednotenja in razmišljanja. Ker je knjiga namenjena mladim, je to morda edini, vsekakor pa najbolj učinkovit način, da svoje mlade bralce drži v napetosti.

Poglavja iz filozofije predstavljajo osrednji

Povezovalno besedilo učbenika je napeta mladinska zgodba. Zakaj ne?

vsebinski del. Zanimivo je, da je bil tudi tukaj avtor izredno fleksibilen in odprt, saj je izkoristil izredno veliko možnosti in prijemov, ki jih je v pisnem gradivu mogoče uporabiti, ne da bi pri tem trpela kakovost podajanja filozofije. Eden od prijemov, ki jih avtor uporabi, je oblika, v kateri so predstavljena filozofska poglavja.

Prva poglavja iz filozofije, ki jih prejme Zofija, so natipkana na listih papirja in imajo pravzaprav obliko učnih pisem. Namenjena so posebej Zofiji, saj se že avtor v teh pisnih lekcijah obrača neposredno nanjo, razlaga ji v zelo živem in neposrednem jeziku, primeri so zelo plastični in nazorni in v celoti povezani z Zofijinim doživljajskim in izkustvenim svetom.

Vendar tipkana besedila niso edina oblika, v kateri so predstavljena filozofska poglavja. Zofija namreč prejme tudi videokaseto, na kateri jo Alberto popelje po Atenah in ji ob tem pripoveduje o starih grških filozofih, obenem pa se ji tako tudi sam prvič predsta-

vi. Potem ko se Alberto in Zofija srečata, učne lekcije iz dopisne oblike preidejo v občasna srečanja pri Albertu doma ali v mestu, zgodi pa se tudi, da imata pouk kar po telefonu. Vse te različne načine namreč pogojuje dogajanje v povezovalni zgodbi in stopnjevanje okoliščin, v katerih se znajdetta Zofija in Alberto.

Avtor knjige je tako našel celo vrsto razgibanih in zanimivih načinov za posredovanje filozofske snovi: od besedila, videa, telefona do osebne srečanja. Ti različni načini mu omogočajo, da še dodatno razgiba pripoved in vzdržuje motivacijo bralca, saj je način pripovedovanja v pisni lekciji seveda drugačen od videoposnetka ali pogovora, v katerem Zofija neposredno postavlja vprašanja, pove svoja razmišljanja, izkušnje in primere iz svojega življenja.

ZGODBA V ZGODBI ALI UČENJE SKOZI UČENJE

Največja posebnost Zofijinega sveta je prav v načinu, kako se povezovalno besedilo prepleta s poglavji iz filozofije in s tem literarna in didaktična snov. Ne smemo namreč spregledati, da se na tako neposredno razgiban način, kot so tipkane lekcije, ki se skrivnostno znajdejo v poštnem nabiralniku, videokaseta s posnetki Aten, telefonski pogovor in srečanja z učiteljem, uči filozofije le Zofija kot protagonist povezovalne zgodbe, preko nje pa le posredno – le v tekstovni obliki – tudi bralec knjige. Bralec knjige Zofijin svet namreč ne vidi Aten na videoposnetku in se ne pogovarja z Albertom in zato tudi ne more postavljati vprašanj. V tem je seveda odlika literarnega prijema, ki ga je uporabil avtor: odnos med njim in bralcem ni neposreden, saj Jostein Gaarder kot učitelj filozofije bralca knjige nikjer ne nagovori neposredno. Odnos med seboj in bralcem knjige je v celoti prenesel na odnos med Albertom in Zofijo, tako da bralec knjige pravzaprav nima

občutka, da se sam uči filozofije, ampak spoznava filozofijo skozi življenje v Zofijo. Za mlade bralce je to verjetno najbolj prijeten in učinkovit prijem, saj dejansko nimajo občutka, da imajo pred seboj učbenik. In ker se avtor pravzaprav postavi v vlogo Alberta, se lahko v Zofijo vživlja veliko bolj osebno, kot če bi se obračal na vse mlade srednješolce, ki jim je delo dejansko namenjeno. Alberto se namreč vživlja prav v Zofijo in njen lastni svet in ji obenem pripoveduje stvari tako, kot bi bila edini otrok na svetu, ki mu je tečaj filozofije namenjen. Preko identifikacije pa lahko tudi bralec knjige dobi občutek, da je povezan z Zofijo in deležen tega, kar se ji dogaja, na povsem neposreden način.

Z didaktičnega zornega kota pa je seveda pomemben tudi sam način podajanja oziroma pripovedovanja filozofske snovi. Kljub temu, da gre za filozofijo, ki vsekakor zahteva od mladega bralca določeno stopnjo abstraktnega mišljenja, je obravnavanje filozofskih vprašanj tako vsebinsko kot jezikovno prilagojeno mladim, vendar na način, ki filozofije ne poenostavlja ali banalizira. Bralcu je vseskozi jasno, da Alberto budno spremlja Zofijino napredovanje skozi tečaj, da se na vsakem koraku vživlja v njen način doživetja in doživljanja, da predvideva težave, ki bi jih lahko imela, in da se čuti za njeno napredovanje tudi osebno odgovoren.

Prav v tem se kaže neprecenljivost izkušenj, ki si jih je Jostein Gaarder pridobil pri delu z mladimi. Obenem pa je znal te svoje izkušnje posplošiti na način, ki omogoča mladim daleč preko meja Norveške, da na enak način spoznava filozofijo. Prav to so sposobnosti, ki jih mora imeti avtor učbenika za samostojno učenje: sposoben se mora biti vživljati v način doživetja potencialnih učencev, ki jim je gradivo namenjeno, predvsem pa mora znati izkušnje, ki si jih je pridobil pri neposrednem delu, posplošiti na način, ki bo primeren za večino tistih, ki jim je gradivo namenjeno.

SKLEPNE MISLI

Zofijin svet je izreden primer učbenika filozofije za samostojno učenje. Avtorju je uspelo to, kar je na področju pisanja učbenikov za samostojno učenje pravzaprav prava posebnost, namreč napisati učbenik za mlade srednješolce. To namreč ni običajna ciljna skupina v samostojnem učenju, saj se predvideva, da imajo mladi primerno razvite delovne navade in učne tehnike šele po končani srednji šoli. Prav zato pa Zofijin svet tudi ni običajen učbenik za samostojno učenje.

Avtor se je namreč dobro zavedal, komu je delo namenjeno, kako zahtevna je ta ciljna skupina in na kakšen način ji bo snov približal na najprimernejši način. Povezovalno besedilo zato nima oblike posrednega dialoga z bralcem knjige, ampak si ga je Jostein Gaarder zamislil kot zanimivo zgodbo, polno zapletov in obratov, ki jo bralec bere kot napet roman in ne kot učbenik. Vendar s tem ni vsebinski del prav nič osiromašen ali poenostavljen, ampak je za mladega bralca pravzaprav še bolj zanimiv, saj so filozofska poglavja vpeta v dinamiko dogajanja. Vsebinsko bi avtorju morda lahko očitali le to, da je prikaz filozofije preveč evropocentričen, vendar je to že vprašanje strokovne narave.

Dejstvo je, da je Josteinu Gaarderju uspelo svoje dolgoletne izkušnje na področju poučevanja prenesti v izjemno delo, ki je zaradi svoje širine in univerzalnosti dostopno tako mladim daleč preko meja šolskih klopi kot tudi vsem, ki bi radi na zanimiv način spet pokukali v svet filozofije. Obenem pa nas Gaarder nenehno opozarja, da smo sami odgovorni za svoj razvoj in da se moramo zanj tudi potruditi. Ali kot pravi Alberto Zofiji: »Ne maram, da bi ravno ti sodila med lene in ravnodušne. Želim, da se odločiš za budno življenje.«

Filozofska poglavja so vpeta v zanimivo zgodbo, polno zapletov in obratov, ki se bere kot napet roman.